

Kentsel Dönüşümde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Toplumsal Yaşam Üzerine Etkileri

Giriş

Barınma, tarihi süreçte insanoğlunun yerleşik düzene geçmesi ile birlikte temel ihtiyaçlarından birisi olmuştur. Bu gerek kendi ailesini bir çatıda tutabilme gayesiyle, gerekse dış şartlara karşı koruma güdüsüyle olsun insan ihtiyaçları içinde öncelikler arasında olmuştur. İlk dönemler doğa şartlarına (hem iklim hem yaşam) karşı alınan bu tedbir, modern dönemlerde daha sofistیک bir hal almıştır: Devlete, kamusal müdahaleye karşı mülkiyetin dokunulmazlığından bugün yaşadığımız kentlerin keşmekeşliğinden, karmaşasının heyulasından sığınabilecek sakin, dingin, huzurlu bir liman arayışına dönüşen bir süreç gelmiştir.

Ocak/ev/konut ihtiyacı giderilirken bir yandan çevresel faktörler de devreye girmeye başlamıştır. Yaşadığı çevreyi şekillendirme isteği, yaşam alanının ölçülerini, kabul edilebilirliklerini ortaya koymuş, bir yaşam kalitesi, bir yaşam anlayışı ortaya çıkmıştır. Şehirler; iyi ve kaliteli bir çevrenin sağlıklı yaşamı etkilemesi üzerine kurgulanırken, sanayileşme ile birlikte kırsaldan şehre göç eden toplulukların iktisadi üretim üzerine odaklanmış ama kesinlikle bir sosyal yaşamın düşünülmediği 'kent' kavramı ile tanışmış olduk.

Batı, yeni sorununu sanayileşme ile birlikte kentleşme üzerine tanımlarken, ülkemizin çok daha geç bir dönemde bu vaka ile karşılaştığını söyleyebiliriz. Bunda modernleşme süreci ile birlikte tarımsal alanlardan hizmet üretim noktalarına göçler etkili olmuştur. Ülkemizin hemen hemen her karesinin tarihi bir alan üzerine kurulmuş olması ve mekânların kendine has özellikleri ile tarihten devreden bir şehircilik anlayışının varlığı umut vaat etmesi beklenirken, kapitalist üretim tarzının ekonomi ile birlikte sosyal yaşamı da değiştirdiği gerçekliği şehirlerimizin çarpık kentlere doğru hızlı bir yol almasına neden olmuştur. Artık kentleşme sorunu ülkemizin de gündemine girmiş olup, kentlerin bir şekilde gecekondulaşma, çarpık yapılaşma, yanlış imar izinleri gibi farklı etkenler sonucu çöküntüye uğraması neticesinde sorunları ortadan kaldıracak çözüm arayışlarına itmiştir.

Bugün dünya nüfusunun yarıdan fazlasının kentlerde yaşaması ve bunların üçte birinin yoksul alanlarda konaklıyor olmaları, buna paralel olarak Türkiye’de ise kentleşme oranının yüzde yetmiş beşlere ulaşması ve en temel sorununun çarpık yapılaşma ile gecekondulaşma üzerine odaklanması, kentlerin daha yaşanabilir ve bu yaşanabilir alanların sürdürülebilirliği açısından kentsel dönüşüm modeli temel bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye’de 1980’lerden sonra gündemimize giren kentsel dönüşüm, 90’larda daha fazla zikredilir hale gelmiş ve Ağustos 1999 depremi hızlandırıcı etki yapmış ve kamu hizmetlerinde sivil toplum kuruluşlarının da eşzamanlı olarak daha fazla rol almaya başlaması ile kısmi bir farkındalık oluşmuştur. Fakat planlama kültürüne uzak olan coğrafyamız, deprem korkusunu ve riskini üzerinden atar atmaz unutmaya meyletmiş, başta İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa vb. gibi şehirlerde kentin dokusuna zarar verecek yapılaşmalara gidilmiştir. Son Van depremi, yeniden hatırlatıcı bir etki olmuş ve özel çıkarılan yasa ile kentsel dönüşüm sıcak gündemimizde yerini almıştır.

Biz bu çalışmamızda, kentsel dönüşüm algısı ve farklı ülkelerde uygulanan çeşitli yöntemleri ile dönüşümün boyutlarını ve özelde Türkiye olmak üzere ülkemizdeki uygulamalara atıflarla yerel yönetimlerin rolüne değinerek, kentleşmenin ve kentsel dönüşümün sosyal yapıya fayda ve dezavantajları üzerine de temaslarla konuyu irdelemeye çalışacağız.

Kentleşmeden Kentsel Dönüşüme...

Kentsel dönüşüm olgusuna geçmeden önce Kent, Kentli ve Kentleşme kavramlarını tanımlayarak bu aşamaya nereden geldiğimizi anlayabilmek açısından durmakta yarar görünmektedir.

Kent; “Kenti sınırları içinde yaşayan nüfusun geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık dışı uğraşların oluşturduğu, toplumsal ilişkiler, kültürel alanlar, nüfus yoğunluğu gibi birçok yönden kırsal alanlardan farklı olan yerler şeklinde tanımlamak mümkündür.”(Ulusoy, 2011;8) Sanayileşme ile birlikte belirli alanlarda yoğunlaşmanın doğal bir sonucu olarak kentler oluşmuştur.

Kentli ise, kentte yaşayan ve kentin kendine özgü kültürünü benimsemiş olan, kırım yaşam biçimlerinden farklı bir yaşam biçimi sürdüren, geçimini tarım ve hayvancılık dışı faaliyetlerden kazanan kişidir. (Ulusoy, 2011;8)

Kentleşme kısaca kent sayısı ile kentlerde yaşayan nüfusun artması ve bunun sonucunda da toplum yapısında örgütlülük, işbölümü ve uzmanlaşmayı beraberinde getiren bir süreç olarak tanımlanabilir. Şehircilik ise kentsel gelişmenin bir düzen ve denetim altına alınması anlamını taşır. (Bilgiç, 2011;408) Bu çalışmanın konusu olmamakla ve alanına sığmayacak kadar genişlikte olmakla birlikte; son tanımlama ile kentleşme ve şehirleşme algıları üzerinde bir farklılık olduğu gözlenmekte ve farka bir cümle ile temas etmek gerekmektedir. Ütopistlerin tasavvur ettikleri, iç ve dış mekânları ile birbirlerinin aynısı, üst ve altlarının hiçbirisinin farklılığının olmadığı, yaşayanların duygu ve düşüncelerini aktar(a)madıkları alanlar kentleri oluştururken, şehirler doğal süreçler içinde gelişen ve içlerine duygu, düşünce ve ruh üflenen yerler olarak kalmaktadırlar.

Başta Avrupa’da olmak üzere Dünya’da ve ülkemizde, kentler, ekonomik sebepler, sosyal gelişimdeki yetersizlik, aşırı nüfus yığılmaları, yanlış yer seçimi ve doğal afetler gibi nedenlerden dolayı yenileme, dönüşüm, yeniden yerleştirme ve iyileştirmeye yönelik proje ve uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda, “Kentsel dönüşüm, kentin yaşanması güçleşen veya tehlike arz eden, eskiyen ve doğal afetlere karşı korumasız ve bir suç merkezi haline gelen veya benzeri dezavantajlar içeren bölgelerinin yeniden dönüştürülmesidir. Bu dönüştürme, kentin orijinal yapısına zarar vermeden, kentin güncel gelişme ve büyüme

trendine paralel olarak yapılmalı, kentteki fiziki, sosyal ve kültürel bütünlük korunmalıdır.” (Özden, 2013;16)

Genel olarak kentsel dönüşümü belirli dönemlere ayırarak özetleyen Roberts’ın ‘Kentsel Dönüşümün Evrimi’ tablosu konu ile ilgili yöntemler ve uygulanan zamanlar arasında paralellik kurmamıza yardımcı olmaktadır.

Tablo: Kentsel Dönüşümün Evrimi

<i>Dönem politika türü</i>	1950'ler Yeniden İnşa Etme	1960'lar Yeniden canlandırma	1970'ler Yenileme	1980'ler Yeniden Geliştirme	1990'lar yeniden üretim
Temel Strateji ve yöneliş	Şehirlerin köhne alanlarının genellikle mastır plana dayalı olarak yeniden inşası ve genişlemesi, banliyölerin büyümesi	1950'lerin anlayışının devam etmesi, banliyölerin büyümesi, saçaklanmalar, ilk esenleştirme çabaları	Yenileme ve semt projelerinde yoğunlaşma, yakın çevre gelişimlerinde devam	Birçok temel gelişim ve yeniden gelişim projeleri, donanma projeleri, şehir dışı projeleri	Politika ve uygulamalarda daha etraflı yaklaşımlara yöneliş, bütünleşmiş eğitime daha fazla önem
Temel aktörler ve Finansman Sahipleri	Merkezi ve yerel hükümet, özel sektör gelişimcileri ve müteahhitler	Kamu ve özel sektör arasında denge sağlamaya yöneliş	Özel sektörün artan rolü ve yerel yönetimlerde desantralizasyon	Özel Sektöre ve uzman birimlere önem verilmesi, artan ortaklıklar	Ortaklıkların hâkimiyeti
Eylemin Alansal Boyutu	Yerel ve mevzi düzeyin vurgulanışı	Eylemlerde bölgesel düzeyin ortaya çıkışı	Önce bölgesel ve yerel düzey, sonra yerel düzeyin öne çıkışı	1980 başlarında mevzi ölçekte, ardından yerel ölçekte yoğunlaşma	Stratejik perspektifin, yeniden sunumu bölgesel eylemlerin gelişimi
Ekonomik odak	Az miktarda özel sektör yatırımı, genelde kamu sektörü yatırımları	1950'lerin devamında özel sektörün artan önemi	Kamunun zorunlu kaynakları ve özel yatırımlarda artışlar	Seçici kamu fonları ile özel Sektörün hakimiyeti	Kamu özel sektör ve gönüllü fonlar arasında giderek artan denge
Sosyal içerik	Konut ve yaşam Standartlarının iyileştirilmesi	Sosyal koşulların ve refahın geliştirilmesi	Toplumsal temelli eylemler ve artan yetkiler	Seçici devlet desteği ile toplumun kendi işini kendi görmesi	Toplumun rolünün önem kazanması
Fiziksel durum	İç bölgelerin ve yakın çevre gelişimlerinin tekrar önem kazanması	Mevcut alanların, 1950'lerin iyileştirilmesi	Köhne şehirsal alanların yaygın olarak yenilenmesi	Yerine geçme ve yeni gelişim temel projelerinin hazırlanması	1980'lerden daha mütevazı koruma
Çevresel Yaklaşım	Peyzaj ve yeşillendirme	Seçici iyileştirmeler	Yeni buluşlarla yapılan çevresel iyileştirmeler	Daha geniş açılı çevresel yaklaşımlar	Geniş kapsamlı sürdürülebilir çevre fikrinin sunumu

Kaynak: Roberts (Demirkıran, 2008;13)

Kentsel Dönüşümün Amacı, Yöntemleri ve Boyutları

Kentler, gerek sanayileşme, göç gibi nedenlerle gerekse savaş, deprem, sel vb. afetlerle olağandışı nedenlerle dönüşüme uğramaktadırlar. Burada amaç; kentsel yaşam kalitesinin arttırılmasıdır. Kentsel yaşam kalitesi, kentlerdeki, kentsel alt yapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçülerin üstünde olması durumudur. (Görün ve Kara, 2010;143) Yaşam kalitesinin arttırılmasında önemli unsurlardan birisi olan Kentsel dönüşüm, kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı çözüm sağlamaya çalışan çok kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak tanımlanmaktadır. (Görün ve Kara, 2010;141)

Bu yapılırken, dönüşümün dezavantajları da göz ardı edilmemeli, insanların sosyal ve kültürel çevrelerinden izole edilmeden, belirli kategorilere bölünmeden yaşam alanları ile ilgili tercihlerine önem verilmelidir. İnsanlar kentleri üzerine karar verme yetkisini ne merkezi iktidara, ne giderek onun bir uzantısı haline gelen “yerel yönetim”lere, ne de kent konusunda, “evrensel bir bilimselliğin” taşıyıcısı olduğunu iddia eden uzmanlara bırakmalıdırlar. Kentlilerin etkin katılımı olmadan, onlar için iyi bir kent kurulamaz. (Bumin, 1998;23) Kentsel dönüşüm planlanırken her kentin kendine özgü geleneksel kültürel ve ekonomik yapısına uygun bir dönüşüm planlanmalıdır. Dönüşüm bölgelerindeki yerli halk uygulanan politikalara isteyerek destek vermeli, hatta bu değişim talebi onlardan gelmelidir. Aksi takdirde bu dönüşüm sosyal ve kültürel bir yıkıma sebep olacaktır. (Özden, 2013;18)

Kentsel dönüşümle birlikte son derece katı bir biçimselleşmeye tabi tutulmuş kentsel mekanda kalmaya mecbur olan insanlar, o bölgenin eski sakinleri bile olsalar, bu yeni mekana yabancı oldukları için mekana uygun davranış kalıpları ve kabiliyetler geliştirmeleri zaman alacaktır. Kentsel dönüşüm bu anlamda sakinlerini bu şehre geldikleri ilk dönemin ardından ikinci kez mekâna yabancılaştıracak ve ikinci kez kısıtlayıcı bir süreçten geçirecektir. Bu yönüyle kentsel dönüşüm, bölge sakinleri için ikinci bir kentleşme sürecine dönüşebilecek; kent içi kentleşme ve mekânda şekillenme söz konusu olacaktır. (Alptekin, 2013;36)

Kentsel dönüşüm uygulamalarında birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni olan dünyanın farklı yerlerindeki birbirinden farklı uygulamalar olduğu söylenebilir. Literatürde bu konuda tarama yapıldığında farklı isimlendirmelerle de karşımıza çıktığını söylememiz

mümkündür. Bu bakımdan üzerinde en çok durulan uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz: (Görün ve Kara, 2010;145-146)

- *Yenileme (Renewal)*: Gerek yerleşme düzeni, gerekse mevcut yapıların durumu bakımından yaşama ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi olanağı bulunmayan alanlardaki yapıların tümünün veya bir bölümünün ortadan kaldırılarak yeniden imar edilmesi durumunu ifade etmektedir.
- *Soylulaştırma (Gentrification)*: Kent merkezindeki fiziksel ve sosyal eskimenin yaşandığı konut alanlarının fiziksel yapısının rehabilitasyonu sonucunda, yerleşim genelinde, sosyal sınıfın ve mülkiyet değişiminin gerçekleşmesidir. Bu süreçte konutların birer birer el değiştirmesiyle düşük gelirli kişilerin yerini yüksek gelirli kişiler almaktadır.
- *Sağlıklaştırma (Rehabilitation)*: Eski kent dokusunun ve çöküntü alanlarının kısmi yenileme ile kullanıma açılması olarak ifade edilmektedir.
- *Koruma (Preservation - Conservation)*: Toplumun geçmişteki sosyal ve ekonomik koşullarını, kültürel değerlerini yansıtan fiziksel yapısının, yaşanan değişim ve gelişimler nedeniyle yok olmasının engellenmesi, kentsel dokunun çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi, kültürel varlıkların topluma faydalı, ekonomik ve işlevsel koşullarla sağlıklaştırılması halidir. Koruma kavramında, özgün niteliği ile koruma (preservation) veya sınırlı değişimlerle koruma (conservation) olarak adlandırılan iki tür yaklaşım söz konusudur.
- *Yeniden canlandırma (Revitalization)*: Eski canlılığını kaybetmiş kentsel alanların, özellikle de tarihi kent merkezlerinin alınacak sosyal önlemlerle yeniden canlılık kazanmasını sağlamaktır.
- *Yeniden geliştirme (Redevelopment)*: Ekonomik ve yapısal özellikleri, iyileştirilmesine olanak vermeyecek ölçüde kötüleşmiş olan alt gelir gruplarının konutlarının yıkılması ve bunların oluşturduğu kent bölümlerinin yeni bir tasarlama düzeni içinde geliştirilmesidir.
- *Düzenleme (Improvement)*: Bir kentin, bir kasabanın tümünün veya bir yerleşim yerinin bir bölümünün kendiliğinden gelişmesine engel olmak, bu gelişmeye toplum yararına biçim vermek amacıyla, yerleşim yerinin işlevleriyle toprak kullanımı arasında bir ilişki kurmayı öngören, geleceğe dönük kamusal bir eylem türüdür.

- *Temizleme (Clearance)*: Alt gelir gruplarının yaşadığı bölgelerdeki konutların ve diğer yapıların sağlığa aykırı niteliklerinin giderilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.
- *Boşlukları doldurarak geliştirme (Infill development)*: Bir bölgedeki mevcut dokuya yeni aktivitelerin ve binaların eklenmesidir.
- *Tazeleme-parlatma (Refurbishment)*: Kentsel imaj ve karakterin sağlanmasında önemli rol oynayan peyzaj elemanlarının ve kent mobilyalarının kullanımıyla tarihi bölgelerin yeniden canlandırılmasını öngörmektedir.

Kentsel dönüşüm yörede yaşayan nüfusla, nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleriyle, yapılan işin ekonomik çerçevesiyle ve alanda ortaya çıkan yasal yönetsel sorunlarla birlikte ele alınması gereken son derece kapsamlı bir uygulamadır. Bu durum, kentsel dönüşümün çok boyutlu bir olgu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu boyutlar içinde özellikle sosyal boyut, ekonomik boyut, planlama boyutu ve yasal-yönetsel boyut dönüşümü doğrudan etkileyen dört temel boyut olarak dikkat çekmektedir. Bu boyutları şu şekilde açıklayabiliriz (Özden, 2006;217-219):

- *Sosyal Boyut*: Dönüşüm alanlarında alınacak olan kararlar ve bu doğrultuda oluşturulacak stratejiler, yerel-toplumsal özellikler ile sıkı bir ilişki içindedir. Yerel halkın gelmiş olduğu yer, eğitim durumu, yöreden hoşnutluğu, ekonomik durumu kültürel özellikleri, gelenekleri ve görenekleri, bilinçlilik düzeyi, kullanıcı türünün çeşitliliği kentsel dönüşüm uygulamalarının başından itibaren dönüşüm alanında alınacak kararları etkiler, biçimlendirir ve yönlendirir.
- *Ekonomik Boyut*: Kentsel dönüşüm, çoğunlukla, başlangıçta büyük maliyetler gerektiren bir iştir. Ancak başarılı bir kentsel dönüşüm uygulamasının sonunda elde edilen getirim, bu maliyeti rahatlıkla geri kazanabilmektedir. Bu nedenle, bir alanın "dönüşüm alanı" olarak ilanından önce, fayda-maliyet analizleri yapmak, maliyetin kesin hesabını çıkartmak ve elde edilecek rantın da projeksiyonunu ortaya koymak bir zorunluluktur.
- *Planlama ve Tasarım Boyutu*: Kentsel dönüşüm, planlamanın temel unsurlarından biridir ve ondan bağımsız düşünülemez. Hükümetlerin dönüşüm politikaları ve programlarının uygulanma aracı olarak planlama, kentsel dönüşümü somutlaştıran bir olgudur. Kentlerin canlandırılmasında, planlamanın ve tasarımın bütüncüllüğü, sürdürülebilirliği, yaşam kalitesini arttırıcı tedbirler getirmesi ve özgünlüğü gibi ilkeler

önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir bir kentsel gelişim ve yeniden yapılanmanın planlama eksenini, kentsel dönüşüm tamamlamaktadır.

- *Yasal-Yönetmelik Boyut:* Kentsel dönüşüm yasal sistem içinde düzenlenmedikçe, bunu hayata geçirmek oldukça zor, belki de imkânsızdır. Dönüşüm faaliyetini tam anlamıyla hayata geçirilebilmek için, ilgili yasaların her birinin birbiriyle örtüşür ya da birbirini tamamlar durumda olması gerekmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm, yönetsel yapının kapasitesi, kaynakları ve vizyonu ile de doğrudan ilgilidir. Bunun için, her şeyden önce, yönetsel yapının yasal bazda düzenlenerek, yetki paylaşımının yapılması önem arz etmektedir.

Görüleceği gibi kentsel dönüşüm, tüm bu boyutların (sosyal, ekonomik, yasal-yönetmelik, planlama ve tasarım) iç içe geçmesi ile oluşan bir süreçtir.

Türkiye Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü

“Ütopya vardır; var olmayan ama var olması ümidini sürekli paylaştığımız ütopya. Mesela Atlantis, mesele “erdemli şehir”, mesela *Gülşen-Raz*’da adları geçen ikiz şehirler: Câbelka ve Câbelsa... Şehirler vardır; adlarından mıdır, kokularından mıdır bilinmez, ruhumuzun o en mahfuz alanlarından zaman zaman yüzeye vuran dalgalar gibi gelir, vururlar bilincimizin kıyılarına: hatırlatmak isterler kendilerini. Ve heterotopyalar vardır; asırlar içerisinde bütün bir kültürel coğrafyanın sınırlarını harmanlamış, kimse görmese de, nerede olduğunu bilmesede, sadece isminden dolayı ruhları coşturup kıvandıran, içlerini sırf var olmalarını bilmekten ötürü ılık bir rüya denizine döndüren heterotopyalar: mesela Müslümanlar için kible-şehir Mekke, mesela üç dinin çakıştığı ve çarpıştığı manevî odak Kudüs: mesela ondokuzuncu yüzyıl Paris’i; mesela bütün bir imparatorluğu maddi yönden emen, buna mukabil kültürel yönden besleyen Roma... ve efsaneler şehri *Nea Roma*, yani Konstantinopolis, yani İstanbul...”(Armağan, 1997;7)

Türkiye’de şehir dediğimizde, tarihi dokusu ve güzelliği ile imparatorluklara başkentlik yapmış, her yerinde tarih kokan, sizi kendine has özellikleri ile derinlere çeken bir şehir olarak İstanbul; Türkiye’de kentleşme ve kentsel dönüşüm dediğimizde de ilk aklımızda beliriveren bir kent olmuştur. Çarpık yapılaşmanın, gecekonduların, şehrin tarihi ve kültürel dokusuna zarar veren, silüetini yok eden gökdelenlerin, talan edilen yeşil alan ve su kaynaklarının olduğu kentte, kentsel dönüşümden bahsedebilmek bir ütopya halini almıştır.

Türkiye’de 1950’lerden sonra hızlı bir kentleşme süreci başlamış ve bu duruma hazırlıksız yakalanan merkezi hükümet ile yerel yönetimler; kentin yeni sakinlerini kendi başlarının çaresine bırakarak kent planlamasının gecekondulu ve çarpık kentler haline dönüşmesinde rol oynamışlardır. Bu hızlı değişim ve dönüşüm, kentleri altyapı, hava kirliliği, trafik, dağınık yapılaşma karmaşası ile kaosa sürükleyerek yaşanamaz bir hale dönüştürmüştür. Deprem kuşağı üzerinde olan coğrafyamızın binalarının kalitesiz, sağlıksız ve imara aykırı olarak inşası, herhangi bir afette yaşadığımız kronik sorunlar katlanılmaz duruma geldiğinde kentsel dönüşüm gündemimize girmeye başlamıştır. Türkiye’de kentleşme ve planlama pratiğine kent yenileme kavramının girişi 1970’li yıllara, planlamada bir uygulama aracı olarak kullanmaya başlanması ise 1980’li yıllara denk düşmektedir. (Genç, 2008;118)

Türkiye’de kentleşmenin sosyal yaraları Batı’nın kentleşme olgusundan farklı seyir izlemiştir. Türk kentlerine hangi açıdan bakılırsa bakılsın modernitenin nimetlerinden batının kentleri kadar yararlanamadıkları ortadadır. Toplumsal etkiler ve oluşumlar farklı da olsa, iletişim teknolojisinin etkisi hızlı ve sürekli. Bu anlamda Türk kentlerinde tanımlanan olguların etkisi iki yönlü görülmektedir; Bir yanda iletişim, bilişim teknolojisindeki değişimler kentsel yaşamın içsel ritmini hızlandırarak parçalanmaya yol açarken, diğer yanda batının gelişmiş kentindeki kültürel parçalanma küreselleşme etkisiyle Türk kentlerine taşınmaktadır. Bu durum parçalanmanın hızını artırıcı rol oynamaktadır. (Aslanoğlu, 1998;116) Ağırlıklı olarak maddi imkânsızlık, istihdam ve iş nedeniyle göç eden yoksul gruplar, kent sakinlerinin yaşam alanlarının çevresine, kentin merkezine uzak bölgelerde gecekondulu alanları oluşturmuşlardır. Bu grupların bir süre sonra kentin merkezine doğru yayılmaya başlamaları ile kent sakinleri bu aşamadan sonra dışarı doğru korunaklı alanlara yönelmişlerdir. Bu noktada kentsel dönüşümün kentin yeni imara açılan alanlarına kayması, oluşan bu sosyal kırılma toparlamak mı yoksa kentin yeni sahiplerini bir kentsel yaşam kalitesine ulaştırmak mı sorusu, dönüşüme bakışta endişeli yaklaşımlara neden olmaktadır.

Ülkemizde yürütülen kentsel dönüşüm projelerinin kentlerimizin yaşadığı depremler sonrası oluşan can ve mal güvenliğini tehdit eden kentsel görünümün düzeltilmesine yönelik çalışmalardan oluşması, merkezi yönetimleri -daima- aktif olarak sürecin içinde tutmakta ve yerel yönetimlere dönüşüm için yetki bırakmada çekinceli davranmaktadır. Kentlerden sorumlu olan yerel yönetimler, kentsel dönüşümü gecekondulu bölgelerinin ıslahı şeklinde algılandığında ancak devreye girebilmişlerdir.

Kentsel dönüşümü gerçekleştirebilmek için gerekli olan finansal kaynak konusunda yerel yönetimlerin merkezi bütçeden aldıkları payların düşme seyri rollerinin azalmasında etkenlerden bir tanesidir. Nüfusun kentlerde toplanmasına karşılık, kentlerin idaresinden sorumlu yönetim birimi olan belediyelerin görev, yetki ve gelirlerinde paralel bir gelişme olmadı, aksine önemli bir zayıflama ortaya çıktı. Bunun en önemli göstergelerinden biri, belediyelerin bütçe büyüklükleridir. Belediye bütçelerinin genel bütçeye oranı, 1950 yılında %10,33 olduğu halde, bu oran 1965 yılında %8,28'e, 1970'de %6,1'e ve nihayet 1980'de ise, 4,65'e gerilemiştir. 1980 yılında bu oran Cumhuriyet döneminin en düşük seviyesidir. Kısacası belediyeler, 1960'tan itibaren hizmet üretme ve sunma açısından küçülmüşlerdir. Belediye hizmetlerinin ivme kazanması 1980'den sonra başlamış, ancak bu da kısa sürmüş, 1990 yılından itibaren yeniden zayıflama sürecine girilmiştir. (Ökmen ve Parlak, 2013;218)

Bu dönemden sonra, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanununda Büyükşehir belediyeleri kentsel yenileme konusunda yetkilendirilirken, 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile ilk kez belediyelere kentsel dönüşüm konusunda görevler verilmiştir. Kanunun arsa ve konut üretimi başlıklı 69. maddesinde, "Belediye; düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla işbirliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek yetkisine sahiptir" denilmektedir.

Madde 73'e göre, "Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine konu olacak alanlar, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile ilân edilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında yıkılarak yeniden yapılacak münferit yapılarda ilgili resim ve harçların dörtte biri alınır. Bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilân edilebilmesi için; o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az elli bin metrekare olması şarttır. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve

kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Kentsel dönüşüm ve gelişim projesi kapsamında bulunan mülk sahipleri tarafından açılacak davalar, mahkemelerde öncelikle görüşülür ve karara bağlanır.” (Genç, 2008;119)

Yerel yönetimlerin çoğu kentsel dönüşüm konusunda bir politikaları bulunmadığı gibi, kentsel yenilemenin anlamını dahi tam olarak kavrayamamışlardır. (Genç, 2008;123) Bu yasa ile yetkileri alan yerel yöneticiler birkaç senedir, şu anda merkezi yönetim tarafından ortaya konan, kenti daha görünür ve “modern” kılmak için vazgeçilmez olan büyük bir “kentsel dönüşüm”e girişilmesinin gerekliliğini vurguluyorlar. Bu “kentsel dönüşüm” kavramı, Fransız terminolojisindeki “kentsel yenilenme”den çok, Anglosakson geleneğindeki tasarlanan projelerde aktörün merkezde yer aldığı “kentsel yenilenme” (urban regeneration) yaklaşımını işaret ediyor.

Bu yaklaşım, yerel güçlerin inisiyatifinde olan fakat özel sektörün yetkilendirildiği prosedürler ile kentsel dokuya ağır bir müdahaleyi içeriyor. Bu yetkilendirmeyi mümkün kılmak için, kamusal otoritenin yalnızca kendi araçlarıyla yapılması düşünülen dönüşümleri gerçekleştirmede yetkin olmadığı varsayılarak, kanunlar hazırlandı. Yapılmak istenen şey, hem kamusal güçlerin (arazilerle ilgili sorunların ve hukuki engellemelerin giderilmesi gerekiyor) terk edilmiş binalara el koymasının hızlandırılması, hem de büyük bir mülk transferinin veya özel sektörün yararına bir transferin (çok uzun vadeli kiralama yoluyla) gerçekleşmesini sağlamak. (Pérouse, 2011;368) Son on yıldır şehirlerimizde gördüğümüz hızlı yapılaşma bunun açık göstergesi olmuştur.

5393 sayılı yasaya 2012 yılında kabul edilen “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”un 17. Maddesinde; “yapılabilmesi Bakanlar Kurulu kararına bağlıdır.” ibaresi “yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca bu yönde karar alınması şarttır” şeklinde ibare konulması ve yasanın genel içeriği ile geniş yetkiler vermesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Türkiye Belediyesi olduğu şeklinde değerlendirmelere yol açmakta, yerel yönetimleri tekrardan süreçten uzak kılma endişesi taşımaktadır.

Yukarıda genel çerçevesi çizilen bu süreci, şöyle özetlemek mümkündür:

- Ülkemizde kentsel çöküntülerin temel nedenleri denetlenemeyen nüfus hareketleri, yasadışı ve sağlıksız yapılaşma, eski kent merkezleri ve süzülme sürecinden kaynaklanan sorunlar ile deprem olgusudur.
- Özellikle planlı dönemden başlayarak, günümüze kadar süregelen planlama ve konut politikaları sağlıksız ve yasadışı yapılaşmayı özendirilen, teşvik eden bir tutumla kentsel çöküntülerin hızlanmasına yol açmışlardır. Bu tutuma koşut olarak devam eden yönetsel yapı ve politikalar da ülkenin bu kentsel çöküntü sürecini durdurmakta, denetlemekte ve ıslah etmekte güçlü, kararlı, etkin bir tavır ortaya koyamamıştır.
- Kentsel temel aktörleri olan yerel yönetimlerin finansal ve teknik kaynakları, bu durumu değiştirmek için son derece yetersizdir.
- Yasal açıdan süregelmekte olan yetki çatışmaları kentsel dönüşümün uygulanması ve denetlenmesinde açmazlara neden olmaktadır. Kentsel dönüşümün planlamayı düzenleyen 17 yasa içindeki yeri belli değildir; ilkeleri, hedefleri, uygulanması ve denetimi konusunda net tanımlar bulunmamaktadır. Yeni yasal düzenlemeler de yetki açısından daha büyük parçalanmalara neden olacak gibi görünmektedir. Büyük eksiklikleri olmakla birlikte, yasal mevzuat kentsel dönüşüm uygulaması yapmayı doğrudan engelleyici ya da kısıtlayıcı bir içeriğe sahip de değildir. Ancak, mevzuatın yeni bir yorum ve anlayışla ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, yerel yönetimlerin vizyon sorunu önem taşımaktadır.
- Yerel yönetimler kentsel dönüşümü ancak yepyeni bir vizyonla ele almak suretiyle başarılı olabileceklerdir. Bu vizyon çok boyutlu dinamiklere stratejik yaklaşımı gerektirmektedir. (Özden, 2006;225)

Ülkemizde yaşanan kentsel dönüşüm uygulamalarının sosyal boyutu incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Belediyelerin 'halk katılımı' amacıyla yaptığı çalışmalar, kısmi halk toplantıları düzeyinde ve pasif çalışmalar olarak kalmaktadır.
- Ortaklıkların olduğu bir belediye ajansı ya da grupları kurmak yerine halkın gönüllü kooperatifleşmeye yönlendirildiği görülmektedir.
- Belediyeler proje dışında finansman imkânı sağlamadığından, projelerin kendilerini finanse etmek adına 'artı gelir getiren' başka yollara yöneldiği görülmektedir. Bu nedenle sosyal grupları yönlendiren, teşvik eden ve güven veren bir

kurumsallaşmanın olmaması, kentsel dönüşüm uygulamalarına önyargı oluşturmaktadır.

- Dönüşümle beraber kentsel mekânın üçüncü boyutunda yaşanan 'artı' gelirin gecekondulu alanlarında oluşturduğu etki, alanda yaşayan mevcut nüfusun barındırılmasından çok yaşayan düşük ve orta gelirli tabakanın soylulaştırma adı altında sosyal dönüşümünü tetikleyerek yeni ve yüksek gelir grubunun fiziksel dönüşümden sonra sağlayacağı kültürel ve ekonomik dönüşümdür. Ankara'da kentsel dönüşüm projeleri üzerinde yapılan incelemede, %50-%90 arasında bir nüfus değişimi yaşandığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, kentsel dönüşüm uygulamalarında yaşayan nüfustan ziyade, artı gelir getirecek nüfusun oluşturduğu alana dönüşümün sağlandığını göstermektedir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm uygulaması, barınma ve yaşam kalitesi yükseltilmesi hedeflenen kitle yerine, yüksek gelir grubuna hizmet etmektedir. Nitekim, Ankara'da yapılan kentsel dönüşüm uygulamaları irdelendiğinde, "mekânın biçimlendirilmesine asıl etkenin, alanda yaşayanlara dair sosyal kaygılar değil; merkezi arazinin artan değeri ile üzerindeki düşük kalitedeki yapı arasındaki rant aralığının en kârlı şekilde kullanımı ve bu artı değerinin kentsel arsa pazarında paylaşımı" olduğu söylenebilir.
- Gönülsüz terk nedeniyle (hak sahibi olmayanlar, kiracılar, vb.) finansmanı karşılayamayanlar, alandan ayrılmak zorunda kalmakta ve belki başka bir alanda yeni gecekondulu bölgeleri oluşturmaktadırlar.
- Gecekondulu yaşayanlarının dönüşüm sonrası yeni yaşam alanlarına alışamamaları, yerele ve sosyal yapıya uygun dönüşüm uygulamalarının yapılmamasının sonucu olarak gönüllü terklerin oluşmasına neden olmaktadır. (Ertaş, 2011;14)

Sonuç Yerine

Bugün İstanbul'dan yola çıkıp yolunuzu Antep'e çevirdiğinizde sizi yeni yapılaşmalarla, apartmanlarıyla bir kentin karşıladığını göreceksiniz. Komşu il Urfa'ya çatisiz beyaza boyanmış yerel kültürle donanmış bir şehir görme arzusu ile uğradığınızda yüksek katlı apartmanları ile (ki artık buralarda oturmak bir statü olarak algılanıyor) Antep'in bir kopyası ile karşılaşıyorsunuz. Antep'in dönüşümünü sanayileşmeye yorumlarken Urfa'ya bir anlam veremiyorsunuz. Rotanızı siyasi kimliği ile de ön plana çıkması münasebetiyle yerel kültürünü korumada biraz daha duyarlı olacağını beklediğiniz Diyarbakır'a çevirdiğinizde hayal kırıklığı yaşamaya devam ediyorsunuz. Beklediğiniz, hayal ettiğiniz, şehrin kendine özgü yapısını görme arzusu taşıdığınızda, artık sadece bir müze gibi ziyaret edebileceğiniz eski Antep, eski Urfa, eski Diyarbakır var. Şehrin kendi doğasına ruhuna uygun dönüşümün beklenilemeden standart bir kentleşme anlayışı ile dönüştürülmesi, bulunduğunuz yerden bu kadar uzağa gitmeniz gerektiğini ortadan kaldırıyor. Standart binaları, meydanları, okulları ile Maraş'ı görmek için o kadar uzağa gitmenize gerek yok, Sakarya'yı görmeniz yeterli.

Yaşam alanı; en küçük mahalleden köye, kasabadan şehre kadar bir arada yaşamak için toplanmış insanların, hanelerin içinden (aile, odalar) sokağın yerleşim düzenine, beşeri münasebetlerden esnaf ilişkilerine, ticari alışverişlere, yeme içme, oturma kalkma adâbından talim ve terbiyeye kadar 'hassasiyet' gösterilerek oluşturulmuş bir alanı kapsar.

Osmanlı da 'şehir medeniyeti', bütün bu hassasiyetler göz önüne alınarak kurulmuş; Komşunun güneşini kesmemek, engellemek üzerine kurgulanmış mimari yapılar gibi. Ev, kişinin mahremi olduğu ve sokak sosyal hayatın ortak noktası olduğu içindir ki bugünkü modern şehirlerdeki konutlarda gördüğümüz dışarıya bakan –gözetleyen- balkon değil, içeriye bakan kendi dünyasına açılan 'avlu' şeklinde düşünülmüştür. Zihnimizi biraz zorladığımızda hemen beliriverecek ve içimizi sâkin, derin, dingin bir huzurun kapladığını fark edeceğiz.

Bu yaşam tarzının kültürel hayata kodlanması, aile ve sosyal hayattaki bağların kuvvetli olmasını sağlamıştır. Bireyden topluma kadar bu hassasiyetlerin gözetilmesi bir ahlâk kaidesi olarak ta gelenekselleşerek sonraki nesillere aktarılabilmıştır. Sözüm ona bugün kurduğumuz modern şehirlerde; rotasını şaşırılmış, amacından sapmış yaşam alanı ile yabancılaşan ve gittikçe yalnızlaşan, savrulan ve bireyciliğe itilen, kendi merkezinden dünyayı görüp kendi

menfaatlerini ön planda tutan insanla karşı karşıyayız. Kentleşmedeki düzensizliğimiz yeni bir kentli profilini karşımıza çıkarıyor.

Batı, bu süreci çok uzun zamandır yaşıyor. İnsanlarını yalnızlığa, bireyciliğe ve egoizme itmenin sancılarını yaşarken, bizim yaşadığımız toplumsal sorunlarımızın sebebini, kaybettiğimiz değerlerimiz ve hassasiyetlerimiz üzerinde aramak kolay cevabı bulmak olabilir. Fakat asıl etkenin şehirlerimizi kurarken artık sadece oturabilecek (kesinlikle yaşanabilecek değil) bina dikmeye odaklanmış bir zihin yapısının hâkim olmasıdır diyebiliriz. Üst üste çarpık yapılaşmanın ve gittikçe katları yükselen konutların, hangi hassasiyetlerimizi, alışkanlıklarımızı (yeme-içmeden, oturup-kalkmaya kadar), neredeyse mirasçı olacağımız komşuluk ilişkilerini ve beşeri münasebetleri beraberinde ortadan kaldırdığını görmeliyiz.

Fiziki şartların artık mevcut durumu kaldıramadığı, yaşam kalitesinin iyice düştüğü nedenleriyle girişilen kentsel dönüşümü; şehirlerimizin ruhunu koruyarak, insan odaklı yerel motiflerin olduğu ve tek tip yapılaşmadan uzak bir model arayışı olarak tekrar düşünmeliyiz.

Kaynakça

1. ALPTEKİN, Yavuz, Musa, *İleri Mekânsal Biçimselleşme Olarak Kentsel Dönüşüm*, Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları, Ed. Kemal Özden, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013
2. ARMAĞAN, Mustafa, *Şehir Asla Unutmaz*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997
3. ASLANOĞLU, A., Rana, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa 1998
4. BİLGİÇ, K., Veysel, *Güvenlik Hizmetleri Yönetimi: Türkiye Perspektifinden Karşılaştırma Unsurları*, Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar, Ed. Bekir Parlak, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa 2011
5. BUMİN, Kürşat, *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998
6. DEMİRKIRAN, Senem, *Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2008
7. ERTAŞ, Mehmet, *Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Sosyal Boyutun İncelenmesi*, Ankara ve Londra Örnekleri, Teknik-Online Dergi, Cilt 10, Sayı 1, 2011
8. GENÇ, Neval, Fatma, *Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü*, Yönetim ve Ekonomi, Yıl 2008, Cilt 15, Sayı 1
9. GÖRÜN, Mustafa – KARA, Mustafa, *Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Girişimcilik Bağlamında Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması*, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 2010
10. ÖKMEN, Mustafa – PARLAK, Bekir, *Kuram ve Uygulamada Yerel Yönetimler*, Orion Kitabevi, Ankara 2013
11. ÖZDEN, Kemal, *Roman Açılımı ve Kentsel Dönüşüm*, Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları, Ed. Kemal Özden, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013
12. ÖZDEN, Pınar, Pelin, *Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler*, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 35, Ekim 2006
13. PEROUSE, François, Jean, *İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
14. ULUSOY, Ahmet – VURAL, Tarık, *Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri*, Belediye Dergisi, Cilt 7, Sayı 12, Haziran 2001